

รูปแบบการพัฒนาพุทธกิจกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล

เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ*

A Model of the “Khok Nong Na” Buddhist Agriculture Development by Peace Studies Model for Sustainable Development:

A Case Study of Sisaket Province

¹พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ²พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญโญ,
³ศักดิ์ชัย สักกะบุชา และ นางนพางค์ โพธิ์ไพจิตร

¹Phramaha Hansa Dhammahāso, ²Phrakrupalad Adisak Vajirapañño,

³Sakchai Sakabucha and ⁴Nadnapang Phophichit

^{1,2,3,4}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4}Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

²Corresponding Author's Email: wachirapunyoo@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ถอดบทเรียนเกี่ยวกับรูปแบบโคกหนองนาโมเดลยุคปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนา และ 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพุทธกิจกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการวิจัยรูปแบบ Action Research กลุ่มประชากร รวมจำนวน 29 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ แบบสัมภาษณ์ สัมมนาวิชาการ ศึกษาดูงาน สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) “โคก หนอง นา โมเดล” มีองค์ประกอบ คือ (1) โคก เป็นพื้นที่สูง ปลูก “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” เพื่อให้พอกิน พอกิน พอใช้ พอรั่มเย็น จากนั้นจึงทำบุญ ทำทาน เก็บรักษา ค้าขาย และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (2) หนอง เป็นการขุดหนอง คลอง ร่องไชน้ำ คลองไส้ไก่ คดเคี้ยวตามพื้นที่เพื่อกระจายความชื้นในพื้นที่ (3) นา เป็นพื้นที่นาปลูกข้าวอินทรีย์ 2) หลักพุทธกิจกรรม ทำไร่ไถนาและเลี้ยงสัตว์ หว่านข้าว ไชน้ำเข้าออกผ่านลำรางไชน้ำ ดูแลรักษานาข้าวเก็บเกี่ยวเพื่อครองเรือน ทำบุญ ให้ทาน และดำรงตนอยู่ในธรรม ๓) พัฒนาได้รูปแบบชื่อว่า คันไถ โมเดล (KHANTAI'S MODEL) มีองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ (1) K = Knowledge (ความรู้) เรียนรู้เพื่อความรู้ด้านกิจกรรม (2) H = Household (ครอบครัว) ครอบครัวเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดินเป็นโคกหนองนาโมเดล (3) A = Activity (กิจกรรม) “ปันมือสามัคคี” นวัตกรรมช่วยร่วม

*Received January 24, 2022; Revised February 13, 2022; Accepted February 14, 2022

พัฒนาพื้นที่โดยไม่มีค่าจ้าง (4) N = Naturally (ธรรมชาติ) ปลูกต้นไม้ ดูแลดิน โดยวิธีธรรมชาติให้เกื้อกูลธรรมชาติ
 เอง (5) T = Treat (รักษา) ดูแลรักษาต้นไม้ พืช ผัก เก็บรักษาพันธุ์ที่สามารถขยายพันธุ์ได้ (6) A = Assist
 (ช่วยเหลือ) ช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น (7) I = Impression (ความประทับใจ) คนศึกษาดูงาน เยี่ยมชม เกิดแรงบันดาลใจ
 ต่อยอดในพื้นที่ตนเอง (8) S = Sustainable (ความยั่งยืน) พื้นที่เกิดความเจริญตลอดปีส่งต่อรุ่นต่อรุ่นได้

คำสำคัญ: พุทธกิจกรรม; โคกหนองนาโมเดล; การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

The research article consists of the following objectives: 1) to study, analyze, and synthesis “Khok Nong Na” models in the modern times; 2) to study the Buddhist agriculture practices that promote development; and 3) to develop and present a model of the “Khok Nong Na” Buddhist agriculture development by peace studies model for sustainable development on a case study of Sisaket province. The study applied action research method, in which the population comprised 29 persons. The research instruments were a questionnaire, an interview form, academic seminar, participant and non-participant observation. The obtained qualitative data were analyzed by way of content analysis.

The results of the study are as follows: 1) “Khok Nong Na” model consists of the following components (1) “Khok” refers to mounds for cultivating three different types of plants that provide four different types of benefits for the villagers to have enough for living, eating, spending, and being tranquil before giving to others, making merits, maintaining, trading, and networking, (2) “Nong” refers to the excavation of swamps, canals, or ditches which is called “Khlung Sai Kai” in order to spread humidity in the land, (3) “Na” refers to farm for growing rice; 2) The Buddhist agriculture refers to farming, livestock, the aqueduct that transports water in and out so that the people' rice fields can be maintained for household life, merit making, donating, and Dhamma practice; and 3) A model called “Khantai's” has been developed which consists of 8 components as follows: (1) “K” stands for knowledge on agriculture, (2) “H” stands for a household that understands the shift in land usage for Khok Nong Na, (3) “A” stands for an activity that connects people together by developing the land without charge, (4) “N” stands for nature which is the planting of trees and the nourishment of soil in order for nature to sustain itself, (5) “T” stands for treating trees and plants in order to save seeds that can be bred, (6) “A” stands for assisting and sharing with others, (7) “I” stands for impression, in which those who come to visit will be

inspired to do the same in their own land, and (8) “S” stands for sustainability, which means that the land will be prosperous and sustainable enough to be passed down from generation to generation.

Keywords: Buddhist Agriculture; Khok Nong Na Model; Sustainable Development

บทนำ

ในการประชุมสหประชาชาติ สมัยสามัญ ครั้งที่ 70 เมื่อ 25 กันยายน 2558 มีผู้นำจาก 193 ประเทศทั่วโลกได้ร่วมรับรองวาระเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) เป็นเอกสารวาระการพัฒนา 2030 (The Agenda) ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย (Goals) 169 เป้าประสงค์ (Targets) เพื่อเป็นกรอบหรือทิศทางที่สำคัญต่อการพัฒนาร่วมกันของประชาคมโลก (Boonnak, 2018) สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้ร่วมรับรองเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และรัฐบาลได้นำมากรอบในการหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) และจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) เพื่อผลักดันให้ประเทศไทยพัฒนาสู่ความ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” (Phonphirun et al. 2018)

การพัฒนากสิกรรมยั่งยืนเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ถึง 2 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน และยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ทำให้เกิดการขับเคลื่อนแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติลงสู่ทุกจังหวัดของประเทศไทย โดยแต่ละจังหวัดได้กำหนดยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาและสอดคล้องกับบริบทสภาพพื้นที่ของตนเอง ปัจจุบันคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2563 เห็นชอบอนุมัติงบประมาณโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” กรมการพัฒนาชุมชน ได้เน้นย้ำไปทุกจังหวัดทั่วประเทศ ออกหนังสือขอความร่วมมือจากผู้ว่าราชการจังหวัดในพื้นที่ 73 จังหวัด 571 อำเภอ 3,246 ตำบล 25,179 ครบถ้วน ร่วมดำเนินการต่างๆ เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนต่อไป (Juljarean, n.d.) ซึ่ง โคก หนอง นา โมเดล เป็นกสิกรรมทฤษฎีใหม่ตามศาสตร์พระราชา เป็นกิจกรรมโดยไม่ต้องรอน้ำตามฤดูกาลโดยวิธีการขุดเป็นหนอง เป็นคลองไส้ไก่ เพื่อเอาดินทำโคก สำหรับปลูกพืชผักอื่น ๆ ไร่รับประทานได้ (Community Development Department, n.d.) จะช่วยแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะในพื้นที่เกิดปัญหาภัยแล้ง สร้างความทุกข์เดือดร้อนแก่ชีวิต (Pinthong, 2018)

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับโควิด 19 เป็นสถานการณ์ที่โลกและสังคมกำลังเดินทางมาถึงจุดที่รัฐเองจำเป็นต้องจัดวางนโยบายสาธารณะในเรื่องปากท้องให้สอดคล้องกับวิถี ชุมชน และสังคม เพราะผู้คนจำนวนมากกำลังหันหลังกลับมาสร้างภูมิคุ้มกันเรื่องปากท้องให้แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชน การนำเอาแนวคิดโคก หนอง นา โมเดล มาใช้จัดการวางแผนเพื่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี และเพื่อการพัฒนาพื้นที่นั้น ๆ เพื่อการตอบโจทย์ในเรื่องความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยพัฒนาพื้นที่ให้เกิดความสวยงามกลายเป็นศิลปะของแผ่นดิน ให้ผู้ที่อยู่

อาศัยรู้สึกเสมือนได้พักผ่อนในสถานที่ที่งดงาม มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพราะความมั่นคงทั้งในด้านอาหารและการเศรษฐกิจ (Sowittayasakun, 2019)

ในส่วนของจังหวัดศรีสะเกษนั้น พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบให้ทบทวนนโยบายหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาจังหวัดศรีสะเกษ (Provincial Development Plan B.E. 2561 - 2565 (Revised Edition B.E. 2563) Sisaket Province, 2020) เหตุนี้เองจังหวัดศรีสะเกษจึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ ปี พ.ศ. 2564 ว่า "ดินแดนกสิกรรมปลอดภัยการค้าและการท่องเที่ยวครบวงจร" และกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาของจังหวัดศรีสะเกษ (Sisaket Province Development Strategy B.E. 2564, 2021) ประชากรในจังหวัดศรีสะเกษส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก (Office of the National Economic and Social Development Council, n.d.) มีการบริหารงานเน้นแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาจังหวัดศรีสะเกษ โดยทิศทางการพัฒนาเน้นทิศทางของจังหวัดไปสู่การผลิตผลทางด้านกสิกรรมอินทรีย์ตามวิถีศรีสะเกษเดิมแท้ที่ใส่ใจถึงผู้อื่นในการผลิต (Strategic Department of Sisaket Provincial Office, n.d.) เมื่อศรีสะเกษได้ประสบภัยแล้งและการขาดแคลนน้ำ ในการพัฒนาพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษซึ่งมีพื้นที่กสิกรรมคิดเป็นร้อยละ 72.45 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด มีแหล่งน้ำไม่เพียงพอยิ่งเมื่อฝนทิ้งช่วงจึงได้รับผลกระทบจากภัยแล้งอย่างรุนแรง (Provincial Development Plan B.E. 2561 - 2565 (Revised Edition B.E. 2563) Sisaket Province, 2020)

หลักกสิกรรมดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการวางผังการจัดการน้ำที่มีปรากฏตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่น่าสนใจ คือ แนวคิดรูปแบบการขุดสระโบกขรณีของพระเจ้ามโหสถสสนะ เพื่อการกักเก็บน้ำซึ่งทรงดำริการขุดสระโบกขรณี ระหว่างต้นตาล เป็นระยะ ๆ ที่มีระยะห่างกันของสระ 100 ชั่วธนู หรือ 1 กิโลเมตร (Phra Bhramagunabhorn (P.A. Payutto), 2008) และแต่ละสระนั้นมีอยู่ 4 บันไดเป็นทางลงสู่สระโบกขรณี มีราวและหัวเสา มีรั้วล้อม 2 ชั้น ในสระโบกขรณีนั้นมีการปลูกดอกบัว (Thai Tripitakas: 10253-254/188-189) ทั้งนี้เมื่อได้ทำกสิกรรมผลประโยชน์คือผลผลิตจากพืช (Thai Tripitakas: 26/530/432) ย่อมได้รับผลผลิตตามที่ต้องการ (Thai Tripitakas: 15/256/374) สามารถที่จะนำมาหล่อเลี้ยงชีวิตรวมทั้งสามารถทำให้เกิดทรัพย์สินได้อย่างพอเพียงเพื่อการเลี้ยงดูบุตรและภรรยาได้ด้วย (Thai Tripitakas: 26/112/574) นอกจากนั้นแล้วการทำกสิกรรมทั้งการปลูกสวนอันนารัณรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย ในวนโรปสูตรได้ระบุถึงอันนิงส์ว่า ย่อมได้บุญทั้งกลางวันและกลางคืนเจริญขึ้นตลอดกาลทุกเมื่อ ที่สำคัญหากมั่นใจว่าทำกสิกรรมพร้อมกับการดำรงตนอยู่ในธรรม และรักษาศีลให้สมบูรณ์ด้วยแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์ได้อย่างแน่นอน (Thai Tripitakas: 15/47/61)

จากการทบทวนวรรณกรรมและจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ที่ทำให้ผู้คนเกิดความลำบากเรื่องอาหาร ดังกล่าวแล้วข้างต้น ทำให้คณะผู้วิจัยเกิดแรงจูงใจที่จะศึกษาวิเคราะห์สภาพ ปัญหา บริบท ความต้องการ รูปแบบการพัฒนาพุทธกสิกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล และแนวคิด ถอดบทเรียนเกี่ยวกับ

รูปแบบการพัฒนาโคกหนองนาโมเดลในยุคปัจจุบัน เพื่อศึกษาหลักพุทธสังฆกรรมธรรมชาติดีที่เอื้อต่อการพัฒนาโคกหนองนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพุทธสังฆกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเลือกพื้นที่แบบเจาะจงเป็นพื้นที่ในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่ 1. โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล ณ บ้านกระโพธิ์ อ.ปรางค์กู่ จ.ศรีสะเกษ 2. โคกหนองนาสันติศึกษา โมเดล ณ บ้านท่าคอยนาง อ.ปรางค์กู่ จ.ศรีสะเกษ และ 3. โคกหนองนาบุญโพลวพลีโมเดล ณ สวนโพลวพลี บ้านชะยูง อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ เหตุผลที่เลือกพื้นที่ดังกล่าวเพราะว่าเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพและพร้อมเตรียมดำเนินการพัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพ ปัญหา บริบท ความต้องการ รูปแบบการพัฒนาพุทธสังฆกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลและถอดบทเรียนเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาโคกหนองนาโมเดลในยุคปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธสังฆกรรมธรรมชาติดีที่เอื้อต่อการพัฒนาโคกหนองนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อพัฒนาและนำเสนอรูปแบบการพัฒนาพุทธสังฆกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเชิงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ บริบท ความเป็นมา ความหมาย คุณค่าและความสำคัญ ปัจจัยความสำเร็จเกี่ยวกับการพัฒนาโคกหนองนาโมเดลในยุคปัจจุบัน ตลอดจนแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดพุทธสังฆกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และงานศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาโดยการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานบริบทของพื้นที่กรณีศึกษา โดยเลือกพื้นที่แบบเจาะจงในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่ 1. โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล ณ บ้านกระโพธิ์ อ.ปรางค์กู่ จ.ศรีสะเกษ 2. โคกหนองนาสันติศึกษา โมเดล ณ บ้านท่าคอยนาง อ.ปรางค์กู่ จ.ศรีสะเกษ และ 3. โคกหนองนาบุญโพลวพลีโมเดล ณ สวนโพลวพลี บ้านชะยูง อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) หรือกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ เจ้าของพื้นที่ผู้เป็นชาวสิทธที่ทำกิจกรรมประยุกต์สู่โคกหนองนาโมเดลจนประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม จำนวน 6 รูป/คน และเลือกเจาะจงบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นผู้บทบาทสำคัญในการพัฒนาพื้นที่พุทธสังฆกรรมโคกหนองนาที่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา จำนวน 15 รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญการพัฒนาโคกหนองนาโมเดล จำนวน 5 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เมื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี วัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเชิงคุณภาพ โดยกำหนดประเด็นในการศึกษา สร้างแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีและถอดแบบอย่างของความสำเร็จ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยและพัฒนา การควบคุมคุณภาพเครื่องมือ ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) (Cohen, and Manion, 1994 as cited in Lincharearn, 2015) ได้แก่ บุคคล เวลา สถานที่ และนำเอาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาขั้นตอนที่ 1 - 3 มาบูรณาการ ตามหลักพุทธสันติวิธีกับศาสตร์สมัยใหม่ ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการรูปแบบการพัฒนาพุทธสิกขารวมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ คณะผู้วิจัยร่างรูปแบบที่เกิดจากการสังเคราะห์เอกสาร ตรวจสอบคุณภาพรูปแบบด้วยการให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธสิกขารวมโคกหนองนาได้พิจารณาและแสดงความคิดเห็น รับรองความเหมาะสมในการนำไปทดลองใช้นำร่องกับพื้นที่กรณีศึกษา จัดประชุมสัมมนา และจัดกิจกรรม “ปันมือสามัคคี” ณ โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล เพื่อดำเนินการพัฒนาพื้นที่โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล กล่าวโดยสรุป คือ 1) การสัมภาษณ์ (In-depth Interviews) 2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) 3) ศึกษาและติดตามผลการปฏิบัติการในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการบันทึก MP3 บันทึกวิดีโอ การจดบันทึกภาคสนาม (Field Note) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีแบบออนไลน์ผ่าน ZOOM เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้การบันทึกวิดีโอ บันทึกเสียง จดบันทึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และภาพถ่ายกิจกรรม การจัดประชุมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในประเด็น ผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการดำเนินการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย โดยสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการสังเคราะห์จัดหมวดหมู่ข้อมูล ลดทอนข้อมูล และจัดกระทำข้อมูล เกี่ยวกับโคกหนองนาโมเดลในยุคปัจจุบัน ตลอดจนทั้งแนวคิดโคกหนองนาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดพุทธสิกขารวมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Presentation of the Research Results) ผู้วิจัยดำเนินการจัดประชุมนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และรับฟังความเห็นสาธารณะสำหรับงานวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาพุทธสิกขารวมโคกหนองนาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา จังหวัดศรีสะเกษ แบบออนไลน์ เมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2564 เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาพุทธสิกขารวมโคกหนองนาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพุทธกิจกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ” ผลการวิจัยสามารถตอบได้ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 สภาพปัญหาในยุคปัจจุบันมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 นับเป็นปัญหาวิกฤติต่อชีวิตส่วนใหญ่อันส่งผลให้ผู้คนที่หลายเกิดความอดอยาก เพราะตกงาน ไม่มีรายได้ จึงมุ่งแสวงหาที่พึ่ง โคกหนองนาโมเดลได้กลายเป็นที่พึ่งและความหวังสำหรับการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร ซึ่งคำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เป็นคำที่มีวิวัฒนาการพัฒนาการจากหลักกิจกรรมตั้งแต่สมัยพุทธกาล ที่มีการจัดการแบ่งพื้นที่เพื่อการปลูกสวน ปลูกป่า ขุดสระ ทำนา สร้างที่พักอาศัย การทำกิจกรรมได้บุญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อที่สำคัญหากชาวสิกขตารังตนอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีลแล้วย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอนด้วย โคก หนอง นา โมเดล ถือว่าเป็นหลักการทำอาชีพกิจกรรม เป็นการนำธรรมไปทำเป็นอาชีพกิจกรรมกรรมอันถือว่าเป็นหน้าที่การทำงานชั้นสูงที่โบราณเขาไม่เหยียดหยัน ไม่เหยียดหยาม ไม่เกลียดชัง ไม่ดูหมิ่น ให้ความนับถือกันในห้องถื่นนั้นๆ สมัยในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) พระองค์นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางการทำกิจกรรมให้กับกสิกรชาวไทย เมื่อคณะครูและนักเรียน จากโรงเรียนพุทธเลิศหล้านภาลัย สอนแบบบูรณาการตามศาสตร์พระราชาก็ได้คิดค้นคำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” ขึ้นมาครั้งแรก นับว่าเป็นการประยุกต์จากทฤษฎีใหม่ จึงถือว่า โคก หนอง นา คือ ศาสตร์พระราชชาติ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 10) ได้มาต่อยอดเพราะความสำคัญกับ โคก หนอง นา อันเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ทางด้านกิจกรรมกรรม เป็นศิลปะ รวมถึงเป็นแบบฝึกหัดที่ดี ในการรวมกิจกรรมที่หลากหลายให้มาอยู่ในพื้นที่เวลาเดียวกันเพื่อรักษาความหลากหลายที่เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

จึงกล่าวได้ว่า ความต้องการรูปแบบการพัฒนาโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดศรีสะเกษ มุ่งต้องการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตที่ยั่งยืน ให้ความมั่งคั่ง กินดี เป็นการทำกิจกรรมโดยจัดการพื้นที่อย่างเป็นระบบเพื่อกิจกรรมวิถีอินทรีย์ แบบโคกหนองนา

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธกิจกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาโคกหนองนาในพระพุทธศาสนาเถรวาท “พุทธกิจกรรม” เป็นการทำอะไรได้และเลี้ยงสัตว์ของชาวสิกข มีกรหว่านข้าว ไข่น้ำเข้าออกผ่านลำราง ไข่น้ำ ดูแลรักษานาข้าวจนถึงกระบวนการเก็บเกี่ยวเพื่อการได้อยู่ครองเรือน มีการทำบุญให้ทานเป็นฐานเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในธรรม ประกอบด้วย ศรัทธา ความเพียร ปัญญา หิริ สติ คัมภีร์ครองกาย วาจาใจ สำรวมในการบริโภคอาหาร มีคำสัตย์ เสร็จจะ เป็นการทำอะไรได้ไม่ใช้เพียงเพื่อการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารเท่านั้นแต่สร้างความมั่นคงทางอาหารใจด้วยการนำหลักธรรมไปปฏิบัติในไร่นาที่จะช่วยเสริมสร้างพลังชีวิตก่อเกิดสันติสุขขึ้นแก่ชีวิตของตนเองและครอบครัวอย่างยั่งยืนสืบไป เป็นการพัฒนาให้เกิดความเจริญขึ้นในสิ่งที่ตั้งมาอย่างยาวนาน การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีลักษณะเป็นความเจริญรุ่งเรืองตลอดกาลเป็นนิจต่อเนื่องกัน

สืบเนื่องติดต่อกันเป็นลำดับ ติดต่อกันเหมือนระลอกคลื่น เป็นไปต่อเนื่องไม่ขาดสายโดยสืบต่อกันกระชั้นชิด ทุกช่วงฤดูตลอดทั้งฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ตลอดช่วงอายุทั้งปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาพุทธสิกขารวมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดศรีสะเกษ ค้นพบรูปแบบคันไถโมเดล (KHANTAI'S MODEL) คณะผู้วิจัยสามารถนำเสนออธิบายได้ดังต่อไปนี้

ผลไถที่ 1 K = Knowledge (ความรู้) การพัฒนาพุทธสิกขารวมโคกหนองนาโมเดล โดยเริ่มต้นด้วยการจัดกิจกรรมศึกษาดูงาน เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพุทธสิกขารวมในพื้นที่ภคศึกษาของจังหวัดศรีสะเกษ ได้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการศึกษาดูงานและเข้าฝึกอบรมเสริมความรู้ในหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับหลักสูตรการพัฒนาสิกขารวมธรรมชาติที่ห้องค้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ โคก หนอง นา โมเดล ภายใต้แนวคิด “สันติภาพลงดิน สันติภาพกินได้” ลงสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองหรือของครอบครัว ต่อไป

ผลไถที่ 2 H = Household (ครอบครัว) บุคคลครอบครัวถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ต้องพูดคุยตกลงกัน เพื่อสร้างความเข้าใจให้ตรงกันป้องกันปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดินแบบโคกหนองนาโมเดล หากเป็นที่ดินส่วนตัวมีอำนาจในการตัดสินใจก็สามารถที่จะดำเนินการทำได้เลย

ผลไถที่ 3 A = Activity (กิจกรรม) หลังจากที่ทำการขุดโคก หนอง นา โมเดล จึงได้ดำเนินการจัดกิจกรรม ที่เรียกว่า “ปันมือสามัคคี” เป็นการนัดรวมพลเครือข่าย เพื่อขอกำลังวันเวลาร่วมกันปันมือสามัคคี หรือที่โบราณเรียกว่า การลงแขก เป็นการเสียสละสามัคคีมาทำงานร่วมกันโดยไม่มีค่าจ้าง ตลอดทั้งได้ร่วมจัดหา จัดซื้อ ต้นไม้ห้าระดับ เพื่อนำมาลงปลูกในพื้นที่ รวมถึงการปันมือสามัคคีเพื่อห่มฟาง ใส่ปุ๋ย ตามหลักสิกขารวมเลี้ยงดินให้ดินเลี้ยงพืช

ผลไถที่ 4 N = Naturally (แบบธรรมชาติ) ธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สื่อความหมายถึง ธรรมชาติ ลงสวนปลูกพืช ผักสวนครัวบนคันดิน คือ การปลูกธรรมชาติ นุ่มนวลกับดิน น้ำ และต้นไม้ได้ ก็นุ่มนวลกับเพื่อนมนุษย์ได้ การจับดิน สัมผัสน้ำ และต้นไม้ ก็คือการสัมผัสธรรมชาติที่ปรากฏตัวอยู่ในธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติเกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยที่ธรรมชาติเกื้อกูลธรรมชาติเอง

ผลไถที่ 5 T = Treat (รักษา) เมื่อต้นไม้เจริญเติบโต มีการดูแลรักษาต้นไม้ พืชผัก ตลอดจนถึงคราวที่จะต้องเก็บพันธุ์ โดยการคัดแยกพันธุ์เพื่อรักษาพันธุ์ดั้งเดิมให้สามารถนำมาเพาะปลูกได้อย่างยั่งยืน เป็นการลดต้นทุนได้เป็นอย่างดี การคัดเมล็ดพันธุ์เน้นคัดเลือกเอาเฉพาะเมล็ดพืชที่ดี เป็นเมล็ดพันธุ์ที่สามารถขยายพันธุ์ได้

ผลไถที่ 6 A = Assist (ช่วยเหลือ) ดำเนินการทำพุทธสิกขารวมโคกหนองนาโมเดลจนทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหารแก่ชีวิตครอบครัวตนเอง มีอาหารที่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตตลอดช่วงฤดูแล้ว สามารถนำผลผลิตที่เกิดขึ้นในพื้นที่พุทธสิกขารวมจนล้นเหลือนั้นมาช่วยเหลือแบ่งปันให้แก่ผู้อื่นได้ ซึ่งการช่วยเหลือด้วยการแบ่งปันสิ่งที่มีอยู่ จะเสริมสร้างพลังชีวิตทำให้จิตใจคลายจากความตระหนี่ถี่เหนียว การแบ่งปันเป็นการได้ให้ทานตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงออกซึ่งความรัก ความเมตตา ปราบปรามใจแก่ผู้อื่น

ผลได้ที่ 7 I = Impression (ความประทับใจ) การพัฒนาพุทธสิกขกรรมโคกหนองนาโมเดลที่เกิดเป็นรูปธรรม จนกลายเป็นพื้นที่ที่มีความมั่นคงทางด้านอาหาร เป็นพื้นที่สร้างจุดสนใจให้แก่ผู้คนที่สนใจในการศึกษาดูงานหรือแม้เดินทางผ่านไปผ่านมาก็มีโอกาสแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชม เป็นพื้นที่ทำให้เกิดความประทับใจเมื่อได้เข้ามาสัมผัสพบเห็น เกิดแรงบันดาลใจที่จะเอาไปทำหรือนำไปต่อยอดในพื้นที่ของตนเองได้

ผลได้ที่ 8 S = Sustainable (ความยั่งยืน) การพัฒนาพื้นที่พุทธสิกขกรรมให้เกิดความเจริญขึ้น สร้างความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว มีสวนสวยกินได้ มีพืชผักเพื่อบริโภคหล่อเลี้ยงชีวิตได้ตลอดปี มีความมั่นคงทางด้านอาหารที่ดำรงได้อย่างยาวนาน สามารถส่งต่อรุ่นต่อรุ่นได้ ต่อเนื่องตลอดติดต่อกันเป็นลำดับเหมือนระลอกคลื่นไม่ขาดสายในทุกช่วงฤดูตลอดทุกฤดูกาล

ผลกระทบที่เกิดจากนำรูปแบบคันไถ (KHANTAI'S MODEL) ไปใช้ ได้แก่ **1) ดินดี** การพัฒนาพื้นที่พุทธสิกขกรรมพื้นที่ต้นแบบขุดหน้าดินนำมาบ่มคัมนำมา ปรับปรุงดินให้เป็นดินดี โดยการเพิ่มธาตุอาหารลงในดิน นำเอาฟางมาหมักดินแล้วเอาปุ๋ยคอกมาใส่ไปรยทับฟาง แล้วเอาน้ำปุ๋ยหมักอินทรีย์ราดรดซ้กลงไปทำให้ดินกลายเป็นดินดี **2) น้ำดี** เมื่อขุดหนอง มีน้ำซึมขึ้นมาจากใต้ดินหลังจากที่ได้ขุดสะดือน้ำเพื่อทำธนาคารน้ำใต้ดิน เมื่อผ่านช่วงฤดูฝนน้ำในหนองเริ่มมีพืชสีเขียวเกิดขึ้น น้ำดีทำให้มีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นตามมากมาย ทั้งกิ้งก่า หอย ปู ปลา ที่เกิดเองตามธรรมชาติ **3) อากาศดี** อากาศดี เกิดขึ้นมาจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น ทำให้อากาศดี ปราศจากมลพิษ มีร่มไม้ให้ร่มเงาเพื่อบังแดด ร่มไม้ทำให้อากาศเย็นสบาย อากาศดีทำให้เรามีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรง มีปอดที่ดี **4) ป่าดี** ป่าดี มีต้นไม้หลากหลายระดับ โดยเฉพาะไม้ 5 ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง ระดับเตี้ย ระดับเรียดิน และระดับใต้ดินหรือพืชกินหัว เมื่อดินดี น้ำดี อากาศดี เพราะมีผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ดี ป่าไม้ก็เจริญเติบโตอย่างธรรมชาติ ป่าดีกลายเป็นแหล่งกำเนิดอาหารนานาชาติสำหรับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย **5) อาหารดี** อาหารดี เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในพื้นที่ พืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นความมั่นคงทางด้านอาหาร อาหารดี มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อสุขภาพ เพราะเป็นอาหารอินทรีย์ไม่มีสารพิษหรือเคมีปนเปื้อนในอาหาร จากผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาตามรูปแบบคันไถโมเดล ซึ่งได้อธิบายแล้วข้างต้นนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ออกแบบสัญลักษณ์ของการพัฒนาพุทธสิกขกรรมเพื่อสื่อความหมายให้เป็นที่จดจำและย้ำเตือนใจชาวสิกข คือ ภาพสัญลักษณ์ต่อไปนี้

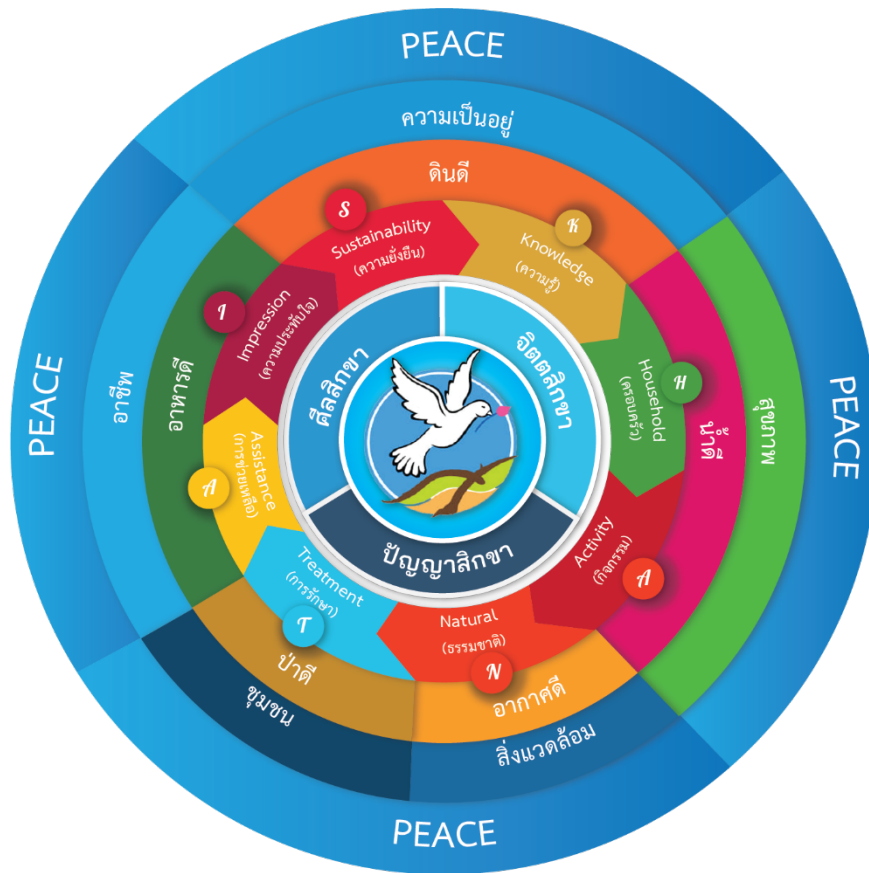

รูปภาพที่ 1 สัญลักษณ์โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล

คำอธิบายสัญลักษณ์

นกพิราบคาบดอกบัว คือ วิศวกรสันติภาพกำลังโยยบินกลับคืนสู่ถิ่นฐานชุมชนของตนเอง เพื่อทำหน้าที่แบ่งปัน หยิบยื่น หลักการ วิธีการ แนวคิด เพื่อสร้างและพัฒนาชุมชนให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน และความสุขสงบ ร่มเย็น **สีฟ้า** คือ ภูมิอากาศและน้ำอันเป็นสิ่งสำคัญจำเป็นของชาวเกษตร **สีเขียว** คือ ต้นไม้ ใบหญ้า พืชพรรณ ัญญาหารอันอุดมสมบูรณ์ **สีน้ำตาล** คือ ดินดีที่มีธาตุอาหารเป็นอินทรีย์วัตถุเหมาะแก่การเพาะปลูกพืช คั้นไถ คือ สติปัญญาเป็นฐานที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิตและสังคม

องค์ความรู้ใหม่

รูปภาพที่ 2 รูปแบบการพัฒนาพุทธศึกษา

โคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณี จังหวัดศรีสะเกษ

องค์ความรู้ใหม่ จากรูปแบบการพัฒนาพุทธศึกษาโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถสรุปได้ 5 ด้าน อธิบายได้ดังต่อไปนี้

ด้านที่ 1 ความเป็นอยู่ เป็นความเป็นอยู่ที่ดี ของชีวิตและครอบครัว ทำให้เกิดการสร้างแหล่งอาหารที่ดี มีที่อยู่อาศัยที่ดี มียาสมุนไพรเพื่อการรักษาและป้องกันโรคได้ดี มีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับใช้สอยที่ดีและมีอย่างพอเพียง **ด้านที่ 2 สุขภาพ** เป็นการทำงานพุทธกิจกรรมโคกหนองนาโมเดลทำให้ได้ขุดดิน ปลูกต้นไม้ ใส่ปุ๋ย ดायหญ้า ห่มดิน ได้ยืน เดิน นั่ง นอน ในพื้นที่ ที่มีอากาศบริสุทธิ์ มีสภาพแวดล้อมที่ดี การทำงานโคกหนองนาโมเดลจึงเป็นโอกาสที่ทำให้ได้ออกกำลังกายในทุกวัน ก็จะช่วยทำให้ร่างกายมีความแข็งแรง มีความอดทน ต่อแดด ลม ฝน ร่างกายมีความแข็งแรง สุขภาพพลานามัยมีความสมบูรณ์ โดยไม่มีโรคภัยเบียดเบียนอันเกิดจาก สารพิษในอาหาร รวมถึงทำให้มีสุขภาพทางด้านจิตใจดีด้วย เพราะการได้อยู่กับธรรมชาติอันบริสุทธิ์ได้ประพาสปฏิบัติธรรมในไร่ นา เป็นการได้ฝึกอบรมบ่มเพาะจิตใจของตนเองอยู่เสมอ **ด้านที่ 3 สิ่งแวดล้อม** เป็นพัฒนาสภาพ สิ่งแวดล้อม ทั้งเรื่องน้ำดี ดินดี ลมดี อากาศดี เป็นบรรยากาศที่ดี ด้วยการพัฒนาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ มีการขุดสระน้ำ หรือ ขุดหนองน้ำ หรือ ขุดบ่อน้ำ ขุดคลองไส้ไก่ หรือ ขุดลำรางไขน้ำ แล้วเอาดินที่ขุดไปทำโคกเพื่อปลูกสวนปลูกป่า ทำที่ปักอาศัย และทำสะพานข้ามคลอง ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสงบร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ **ด้านที่ 4 ชุมชน** เป็นการพัฒนาโคกหนองนาโมเดลทำให้เกิดการตั้งคนในสังคมให้อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข ไม่ทะเลาะกัน ไม่แก่งแย่งชิงดี ชิงเด่น ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่กล่าวร้ายนินทา เพราะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีไม่มีการแบ่งพรรคพวก คนในชุมชนเห็นอกเห็นใจกันเมื่อมีภัยหรือวิกฤตเกิดขึ้น ข้าว ปลา อาหาร ในพื้นที่ โคกหนองนาโมเดลเป็นแหล่งอาหารเพื่อนำออกมาช่วยเหลือกันโดยไม่เห็นแก่ตัว **ด้านที่ 5 อาชีพ** ชาวกรเกิด ปัญญาสร้างสรรค์สมาชีพ ซึ่งปัญญาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและสังคมที่เราใช้คำว่า “Wisdom For Peace” ปัญญาของชาวกรจึงเป็นปัญญาเพื่อที่จะสร้างอาชีพให้ชุมชน อาชีพที่เกิดความมั่นคงในชีวิตของ ครอบครัว โดยเฉพาะอาชีพที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน เป็นอาชีพที่สุจริต

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า “โคก หนอง นา โมเดล” มีองค์ประกอบ คือ (1) โคก เป็นพื้นที่ สูง ปลูก “ป่า 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง” เพื่อให้พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่มเย็น จากนั้นจึงทำบุญ ทำทาน เก็บรักษา ค้าขาย และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (2) หนอง เป็นการขุดหนอง คลอง ร่องไขน้ำ คลองไส้ไก่ คัดเคี้ยวตามพื้นที่เพื่อกระจายความชื้นในพื้นที่ (3) นา เป็นพื้นที่นาปลูกข้าวอินทรีย์ ทั้งนี้เพราะโคกหนองนาโมเดล เป็นการทำงาน อาชีพที่สำคัญกับวิถีของชุมชนมาตั้งแต่อดีต ที่มุ่งเน้นการทำกิจกรรมแบบอินทรีย์ สอดคล้องกับแนวคิดของ Kawichai (2015) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนานโยบายกิจกรรมอินทรีย์อย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทา อำเภอแม่อน และเทศบาลตำบลลงเหนือ อำเภอ ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า กิจกรรมอินทรีย์เป็นนโยบายที่นำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ ช่วยให้เกิดดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัว ลดต้นทุนการผลิตกิจกรรมและการลดการก่อหนี้ในระบบกิจกรรม รักษาสมดุลของ ธรรมชาติและป่าไม้ ทั้งนี้ ชาวกรยังขาดทักษะการบริหารจัดการ ยังมีแนวคิดแบบเดิมคือการทำกิจกรรม

เชิงเดี่ยว สอดคล้องกับแนวคิดของ Nitichart (2017) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การดำเนินโครงการ 5 ประสาน สืบสาน กลีกรรรมทฤษฎีใหม่ของกลีกรรรม อำเภอตอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ชาวกลีกรยังทำการกลีกรรรมพืชเชิงเดี่ยว ขาดทักษะในการทำฝั่งแปลง ขาดความรู้การทำแผนการผลิตและการตลาดและขาดความรู้ด้านบัญชี ครัวมีการส่งเสริมความรู้ให้กับกลีกรรรมในหลายด้าน เช่น การใช้สารเคมีอย่างถูกต้องเหมาะสม ความรู้เรื่องการทำฝั่งแปลง การทำแผนการผลิต และการทำบัญชีครัวเรือน การมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น ครัวมีมากกว่าที่เป็นอยู่ และควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนแหล่งน้ำที่สำคัญ โคกหนองนาโมเดล เป็นศาสตร์ตามหลักกลีกรรรมทฤษฎีใหม่ ที่มุ่งบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำเพื่อการกลีกรรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong) (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธธรรมกับกลีกรรรมทฤษฎีใหม่ของ ศาสตร์พระราชา ที่พบว่า กลีกรรรมทฤษฎีใหม่ คือ หลักการบริหารจัดการทรัพยากรดินและน้ำเพื่อการกลีกรรรม ในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้กลีกรรรมสามารถเลี้ยงตัวเอง มีรายได้ไว้ใช้จ่ายในครอบครัว มีอาหารไว้สำหรับบริโภคตลอดปี เป็นการเฉลี่ยความเสี่ยงไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อตลาดหรือสภาพแวดล้อมเกิดความแปรปรวนหรือเกิดวิกฤติขึ้น เป็นกระบวนการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีการวางแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ประสานสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักพุทธกลีกรรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาโคกหนองนาใน พระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักการทำไร่ไถนาและเลี้ยงสัตว์ของชาวกลีกร เพราะอาศัยเป็นอาหาร เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยมีการดำเนินการทั้งมีการหว่านข้าว ใช้น้ำเข้าออกผ่านลำรางไขน้ำ ดูแลรักษาน้ำข้าวจนถึงกระบวนการเก็บเกี่ยวเพื่อการได้อยู่ครองเรือน มีการทำบุญให้ทานเป็นฐานเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในธรรม ประกอบด้วย ศรัทธา ความเพียร ปัญญา หิริ สติ คัมภีร์ครองกายวาจาใจ สำรวมในการบริโภคอาหาร มีคำสัจย์ ไสร้จจะ เป็นการทำไร่ไถนาสร้างความมั่นคงทางอาหารกายและความมั่นคงทางอาหารใจที่เจริญขึ้นอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา ดังที่ พระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ใน วนโรปสูตรซึ่งเกี่ยวข้องกับตรงกับการทำกลีกรรรมการจัดการออกแบบพื้นที่กลีกรรรมเพื่อประโยชน์แก่การปลูกสวนอันนารัณรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย รวมถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ได้ทรงยืนยันถึง อานิสงส์ว่า ย่อมได้บุญทั้งกลางวันและกลางคืน บุญนั้นย่อมเจริญขึ้นตลอดกาลทุกเมื่อ ที่สำคัญหากมั่นใจว่าชาวกลีกรทำกลีกรรรมโดยดำรงตนอยู่ในธรรม และรักษาศีลให้สมบูรณ์ด้วยแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์ได้อย่างแน่นอน (Thai Tripitakas: 15/47/61) ตลอดทั้งการทำพุทธกลีกรรรมให้เกิดความยั่งยืนจะต้องรู้จักการเก็บรักษาพันธุ์พืช ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธเจ้า ที่ว่า ชาวกลีกรต้องคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชอย่างดี (Thai Tripitakas: 3/62/165-166) ลักษณะของพันธุ์พืชที่ดีเป็นเมล็ดพืชที่ไม่แตกหัก ไม่เสียหาย ไม่ถูกลมและแดดกระทบ มีแก่นใน ถูกเก็บไว้อย่างดี (Thai Tripitakas: 20/34/187) เป็นลักษณะของเมล็ดพันธุ์พืชที่เหมาะสมแก่การนำมาเป็นพันธุ์พืชเพื่อการปลูกครั้งต่อไปได้นั่นเอง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า รูปแบบการพัฒนาพุทธกิจกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดศรีสะเกษ ค้นพบรูปแบบคันไถโมเดล (KHANTAI'S MODEL) มีองค์ประกอบสำคัญ 8 ประการ ได้แก่ ขั้นที่ 1 K = Knowledge (ความรู้) การศึกษาเรียนรู้ดูงาน จากพื้นที่ต้นแบบ และการฝึกอบรมเสริมความรู้ในหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากิจกรรมธรรมชาติ ภายใต้แนวคิด “สันติภาพลงดิน สันติภาพกินได้” ขั้นที่ 2 H = Household (ครอบครัว) บุคคลครอบครัวมีความเข้าใจตรงกันในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดินเป็นแบบโคกหนองนาโมเดล ซึ่งต้องแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนสอดคล้องกับแนวคิดของ Phonpho, and Kongsamran (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวางแผนบริเวณแปลงกิจกรรมสาธิต ภายใต้แนวคิดกิจกรรมทฤษฎีใหม่ ที่พบว่า การออกแบบผังบริเวณแปลงกิจกรรมสาธิตสามารถแบ่งพื้นที่เป็น 3 บริเวณหลัก ได้แก่ 1. พื้นที่โคก 2. พื้นที่เก็บน้ำ (หนอง) 3. นาข้าวออร์แกนิกรวมถึงคันทนา ขั้นที่ 3 A = Activity (กิจกรรม) จัดกิจกรรม “ปันมือสามัคคี” นำรวมพลเครือข่าย ร่วมกันพัฒนาพื้นที่โดยไม่มีค่าจ้าง ร่วมกันห่มฟาง ใส่ปุ๋ย ตามหลักกรรมเลี้ยงดินให้ดินเลี้ยงพืช การห่มดินด้วยฟาง ใส่ปุ๋ยหมักชีวภาพ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยคอก 5 ระดับ หลุมพอเพียง ขั้นที่ 4 N = Naturally (แบบธรรมชาติ) การการปลูกต้นไม้ ดูแลดิน โดยวิถีธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเจริญเติบโตขึ้น โดยที่ธรรมชาติเกื้อกูลธรรมชาติเอง ซึ่งแนวคิดโคกหนองนาโมเดล เป็นการนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง สอดคล้องกับแนวคิดของ Chailimpamontri (2018) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวันและการทำงานของบริษัทแห่งหนึ่ง ที่พบว่า การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการทำงานที่สอดคล้องตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 5 ด้าน อันประกอบไปด้วย ด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ขั้นที่ 5 T = Treat (รักษา) ดูแลรักษาต้นไม้ พืชผัก ตลอดจนจนถึงคราวที่จะต้องเก็บพันธุ์ จัดทำโครงการธนาคารเมล็ดพันธุ์ คัดเมล็ดพันธุ์พืชที่ดี ไม่แตกหัก ไม่เสียหาย เป็นเมล็ดพันธุ์ที่สามารถขยายพันธุ์ได้ ขั้นที่ 6 A = Assist (ช่วยเหลือ) เมื่อได้มีอาหารที่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตตลอดช่วงฤดูแล้วสามารถนำผลผลิตที่เกิดขึ้นในพื้นที่พุทธกิจกรรมจนล้นเหลือนั้นมาช่วยเหลือแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น ขั้นที่ 7 I = Impression (ความประทับใจ) พื้นที่ที่มีความมั่นคงทางด้านอาหาร เป็นที่มาคนที่สนใจในการศึกษาดูงานหรือแม้เดินทางผ่านไปผ่านมาก็มีโอกาสแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชม เกิดแรงบันดาลใจที่จะเอาไปทำหรือนำไปต่อยอดในพื้นที่ของตนเอง ขั้นที่ 8 S = Sustainable (ความยั่งยืน) การพัฒนาพื้นที่พุทธกิจกรรมให้เกิดความเจริญขึ้น สร้างความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว มีสวนสวยกินได้ มีพืชผักเพื่อบริโภคหล่อเลี้ยงชีวิตได้ตลอดปี ส่งต่อรุ่นต่อรุ่นไม่ขาดสายในทุกช่วงฤดูตลอดทุกฤดูกาล เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ทางด้านวิชาการ สอดคล้องกับแนวคิดของ Sukkorn et al. (2019) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างคุณค่าจากทุนทางสังคมวัฒนธรรม สู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชน ตำบลผาปัง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ที่พบว่า ด้านวิชาการเกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ (Paradigm shift) สร้างคุณค่าชุมชนวิถีสู่การพัฒนาบนความเข้มแข็งและยั่งยืนของ ชุมชน ประยุกต์ใช้ในพัฒนาชุมชน เกิดกระบวนการในเชิงคุณค่านำไปสู่การพัฒนาชุมชนในมิติอย่างสมดุล ส่วนผลกระทบที่เกิดจากการ

พัฒนาตามรูปแบบคันไถ (KHANTAI'S MODEL) ทำให้พื้นที่ ดินดี น้ำดี อากาศดี ป่าดี อาหารดี สอดคล้องกับแนวคิดของ Sungkaew, Phookpan, and Rattana (2019) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวแบบการจัดการป่าอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติแม่ยม อำเภอสองจังหวัดแพร่ ได้พบว่า ป่ามีศักยภาพด้านสิ่งแวดล้อมหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของป่า ที่สำคัญ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ องค์กรความรู้ใหม่ จากรูปแบบการพัฒนาพุทธกิจกรรมโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดล สรุปได้ 5 ด้าน คือ ด้านที่ 1 ความเป็นอยู่ เป็นความเป็นอยู่ที่ดี ด้านที่ 2 สุขภาพ สุขภาพพลานามัยมีความสมบูรณ์แข็งแรง ด้านที่ 3 สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมสงบร่มเย็นดี ด้านที่ 4 ชุมชน ชุมชนอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุขดี ด้านที่ 5 อาชีพ เป็นสัมมาชีพที่เกิดความมั่นคงในชีวิตดี สอดคล้องกับแนวคิดของ Chaphromsit et al. (2019) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาการปรับตัวทางด้านการทำการกิจกรรมแบบผสมผสานที่สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนบ้านห้วยไทรงาม หมู่ที่ 10 ตำบลลำเลียง อำเภอกะบุรี จังหวัดระนอง ได้พบว่า การทำกิจกรรมแบบผสมผสาน และการปลูกพืชหมุนเวียน มีปรับตัวด้านการทำกิจกรรมแบบพึ่งพาตนเองทำกิจกรรมแบบผสมผสาน และการปลูกพืชหมุนเวียน พึ่งตนเองในด้านการทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมัก น้ำหมักปลา น้ำหมักหน่อกล้วย น้ำหมักสะเดา สารสังเคราะห์แสง โอรโมนไข่ ในด้านการปลูกพืชผักสวนครัว ออร์แกนิก และทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ครอบครัวยุคใหม่มีความสุขดี และมีความสุข

สรุป

“โคก หนอง นา โมเดล” เป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่นคงทางด้านอาหาร เพราะสามารถสร้างความพออยู่พอกิน พอใช้ พอร่มเย็น มีพอกก็ได้ทำบุญ ทำทาน เก็บรักษา ค้าขาย เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มีพื้นที่หนอง คลอง หรือ ร่องน้ำ ที่เรียกกันใหม่ว่า คลองไส้ไก่ คัดเคี้ยวตามพื้นที่เพื่อกระจายน้ำเพิ่มความชุ่มชื้นให้เต็มพื้นที่ มีพื้นที่นาข้าวอินทรีย์ ที่มีค่านาสสูงและกว้างสามารถปลูกพืช สำหรับการพัฒนาโคกหนองนาสันติศึกษาโมเดลนั้นเริ่มจากศึกษาเรียนรู้ดูงานพื้นที่ต้นแบบ และการฝึกอบรมเสริมความรู้ในหลักสูตรกิจกรรมธรรมชาติ ภายใต้แนวคิด “สันติภาพลงดิน สันติภาพกินได้” บุคคลในครอบครัวความเข้าใจตรงกันในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ดินเป็นแบบโคกหนองนาโมเดล ร่วมกัน “ปั้นมือสามัคคี” พัฒนาพื้นที่โดยไม่มีค่าจ้าง ทำให้ธรรมชาติสามารถเกื้อกูลธรรมชาติเองได้ผลผลิตแล้วก็เก็บพันธุ์พืชที่ดีที่สามารถขยายพันธุ์ได้ มีผลผลิตนั้นก็มีส่วนช่วยเหลือแบ่งปันเปิดพื้นที่ให้คนที่สนใจศึกษาดูงานเกิดแรงบันดาลใจที่จะเอาไปต่อยอดในพื้นที่ของตนเอง เป็นการได้ส่งต่อรุ่นต่อรุ่นอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 องค์กรหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมพัฒนาชุมชน สามารถนำแนวคิดโคก หนองนาโมเดลในยุคปัจจุบัน ไปส่งเสริมให้ชาวเกษตรกรนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่ของตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารกายได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 ชาวเกษตรกรผู้ทำกิจกรรมสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาระดับการทำกิจกรรมสู่พุทธกิจกรรมที่สร้างความมั่นคงทั้งทางด้านอาหารเพื่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจที่ดี

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 รัฐบาลสามารถนำเอาคณโถโมเดล ไปเป็นกรอบในการกำหนดนโยบาย การดำเนินการเป็นขั้นตอนเพื่อการยกระดับการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนของชาวเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” พัฒนาเป็นพุทธกิจกรรมโคกหนองนาโมเดลเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรพุทธกิจกรรมโคกหนองนาโมเดลเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.2. รูปแบบการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่พุทธกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยววิถีสันติภาพอย่างยั่งยืน
- 2.3. การพัฒนาการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในพื้นที่ตามหลักพุทธกิจกรรม

References

- Boonnak, C. et. al. (2018). *Research Coordination for SDGs (SDGs)* (Research Report). Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Chailimpamontri, S. (2018). *Sufficiency Economy in Everyday Life and Work: A Comapany.* (Master's Thesis). Thammasat University. Bangkok.
- Community Development Department. (n.d.). *New Theory of Agriculture: The King's Philosophy to Khok Nong Na Model.* Retrieved February 4, 2021, from <https://nan.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/27/2020/02/%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%B9%E0%B9%88%E0%B9%82%E0%B8%84%E0%B8%81%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%82%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B8%A5.pdf>

- Juljarean, S. (n.d.). *The Project for the Development a Model Area for Developing the Quality of Life Based on the New Theory Applied to “Khok Nong Na” Model, Department of Community Development*. Retrieved May 8, 2021, from <https://district.cdd.go.th/plapak/โครงการพัฒนาพื้นที่ต้น/>
- Kawichai, P. (2015). *Factors Affecting the Sustainability of Organic Policy Development of Local Administrative Organization: A Cases Study of Mae Tha Local Administrative Organization, Mae on District, and Luang Nuae Municipality, Doisaket District, Chiang Mai Province*. (Master’s Thesis). Maejo University. Chiang Mai.
- Lincharean, A. (2015). *Data Analysis and presentation in qualitative research*. Retrieved April 27, 2019, from <http://www.edu.tsu.ac.th/major/eva/files/journal/DataAnalysis.pdf>,
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Nitichart, T. (2017). *The Operations of the Five Stakeholders Coordinating for New Theory Project in Doi Lo District, Chiang Mai Province*. (Master’s Thesis). Sukhothai Thammathirat Open University. Bangkok.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (n.d.). *Report on the Economic and Social Conditions of Households in Sisaket Province*. Retrieved November 29, 2020, from <http://www.sisaket.go.th/page15.html>,
- Phonphirun, P. et al. (2018). *The Development of International Trade for Mobilizing the Developing Countries Toward Sustainable Development Goals (SDGs): A Case Study of Greater Mekong Subregion (GMS)*. (Research Report). Bangkok: International Institute for Trade and Development.
- Phonpho, S., & Kongsamran, P. (2018). *Site Planning of Demonstration Farm under the New Agricultural Theory in Faculty of Agricultural Technology, King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang* (Research Report). Bangkok: Agricultural Technology Department: King Mongkut’s Institute of Technology Ladkrabang.
- Phra Bhramagunabhorn (P.A. Payutto) (2 008). *Dictionary of Buddhism*. (13rd ed.) Bangkok: Education for Peace Foundation by Phra Dhammapidok (P.A. Payutto).
- Phramaha Weerasak Abhinandavedi (Sangphong). (2018). *The Integration of the Buddhist Doctrines to the New Theory Agriculture concerning to the King’s Philosophy*. (Doctoral Dissertation). Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.

- Pinthong, J. (2018). *Open Water Bank, Values of Energy*. Retrieved March 4, 2020, from <https://www.youtube.com/watch?v=8R3jXhQ54r4>
- Sowittayasakun, P. (2019). *The Mobilization of King's Philosophy to the Sustainable Development Goals (SDGs) Chapter 6 on the Khok Nong Na Model for Building a Sustainable Lifestyle*. Retrieved February 10, 2021, from https://www.egat.co.th/index.php?option=com_content&view=article&id=3208:csr2019110801&catid=32&Itemid=169
- Sukkorn, K. et al. (2019). *Value Creation Process from Social and Cultural Capital towards the Development of Community's Strength and Sustainability of Phapang Subdistrict, Maepruk District, Lampang Province* (Research Report). Bangkok: Suan Dusit University.
- Sungkaew, B., Phookpan, P., & Rattana, U. (2019). *The Development of a Sustainable Forest Management Model by Community Participation in National Park: A Case Study of Mae Yom National Park in Song District, Phrae Province* (Research Report). Bangkok: Suan Dusit University.
- Provincial Development Plan B.E. 2561-2565 (Revised Edition B.E. 2563) Sisaket Province. (2020) Retrieved November 29, 2020, from <https://pubhtml5.com/fwft/gyhx/basic>.
- Strategic Department of Sisaket Provincial. (n.d.). *Integrated Provincial Administration for Developing Sisaket Province*. Retrieved November 29, 2020, <http://www.sisaket.go.th/strategy.html>.
- Chaphromsit, P. et al. (2018) *A Study of the Polyculture Adaptation for Self-Sufficiency of Ban Huai Sai Ngam Community, Moo 10, Lum Liang Subdistrict, Kraburi District, Ranong Province*. (Research Report). Bangkok: Community Based Research Division.
- Strategy of Sisaket Province. (2021). *Strategy for the Development of Sisaket Province B.E. 2564*. Retrieved November 29, 2020, http://www.sisaket.go.th/story_sisaket/vission_goverment.Php.